

A cigány gyermekek ütközései az iskolával

A cigány gyermekek iskolai sikertelenségének okai rendkívül szerteágazóak. Az iskolával szemben kialakult ellenállást a cigány szülők korábbi iskolai sikertelensége is táplálja. Nincs még végleges diagnózis és gyógymód. Az azonban már bizonyosnak tűnik, hogy a problémák gyökerei egyfelől a beszédképesség bizonytalanságában, másfelől a családi és iskolai szocializáció eltéréseiben keresendők.

A BESZÉDKÉPESSÉG BIZONYTALAN

Amikor Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényében Török Bálint kiszabadításának kísérletéről írt, elmesélte hogy Bornemisszáék találkoztak egy cigánykaravánnal. „Milyen nyelven beszélsz? – kérdezi Gergely törökül. A vajda felvonja a vállát – Amilyen nyelven kérdeznek...”. Mára pedig a magyarországi cigány már se magyarul, se cigányul nem tud rendesen.

Valaha a cigány szülők cigány nyelven tanították meg beszélni a gyermekeiket. Mindenki cigányul beszélt a családban, s a kicsiket különösen óvták és védték a vándorló kompániában. Kisgyermek- és ifjúkorban aztán a cigány megtanulta mindazon népek nyelvét, amelyek rövidebb-hosszabb időre befogadták. Mindegyikük több idegen nyelvet is megtanult azután, hogy cigány anyanyelvét már birtokolta.

A Mária Teréziától datálható, majd a századunk második felében felerősített asszimilációs kényszer eredményeként napjainkban már többnyire családon belül is vegyes nyelven beszélnek: hol cigányul, hol magyarul, hol vegyítve a cigány és magyar kifejezéseket. A szülők pedig általában kétféle módon tanítják meg beszélni a gyermekeiket. Egy részük azt mondja, hogy ő cigány nyelven tanítja meg, a magyart úgyis felfedezi az utcán, az óvodában, az iskolában. Más részük azt mondja, hogy ő magyar nyelven tanítja meg, a cigány nyelvet úgyis felszedi a családban. Mindkét megoldás esetén a gyermek születésétől kezdve egyszerre két nyelvet tanul. Emiatt mindkettő és egyik sem az anyanyelve.

Szakmai körökben közismert, hogy az anyanyelvi rendszer általában hároméves korra szilárdul meg, s akkor kezdhető igazán eredményesen az idegen nyelv tanítása-tanulása. A cigány gyermekek esetében azonban a születéstől fogva egyszerre tanult két nyelv közül egyik sem tud megszilárdulni általában hároméves korra. Tehát nincs megszilárdult anyanyelv, amire építeni lehetne. Ez az oka, hogy már az óvoda is – ha a cigány gyermek egyáltalán óvodássá válik, amikor a szülő a minimális térítési díjat is képtelen fizetni – tehetetlenül kínlódik a kommunikációs problémákkal. Az esetleges logopédus sem ennek a tudatában közelíti meg a probléma megoldását, hanem alacsonyabb intelligencia-szintre gyanakszik. Emiatt a cigány gyermek behozhatatlan hátrányokkal kezd az iskolában.

A GYAKORLÁS ELÉGTELEN

A közvélemény igen régóta azt tartja, hogy a cigányok ének-zenében, táncban (továbbá kézügyességben, sportban) igen tehetségesek. Amiben rejtetten az is benne van, hogy másban – a kommunikációval és a logikus gondolkodással összefüggő képességekben, amiket az iskola a leg-többre becsl, s amelyek segítségével mérjük az intelligenciát – gyengék, ne adj’ Isten: „alacsonyabb rendűek”, mint a gádzsók (nem cigányok).

Tömegével be is kényszerítjük őket az úgynevezett eltérő tantervű iskolákba. Hiába tiltakoznak több évtizedes tapasztalatok alapján ezen iskolák pedagógusai, hogy a kisebb-nagyobb mértékben retardált gyermekekre alkalmazott tantervek és módszerek nem megfelelőek a cigány gyermekek számára. Nem erre van szükségük. Lénárd Ferenc hasonlatával élve: ha a gyermek rendszeresen edz a focicsapatban, ám a mérkőzésen a vízipóló csapatba rakjuk, akkor nagy valószínűséggel vízbe fullad. A mi esetünkre lefordítva: azt mérjük, amit nem gyakorolt, aztán megállítjuk és általánosítjuk, hogy a cigány gyerek „gyógyós”. Ez tehát nem vezet jóra.

Valójában miről van szó?

Arról, hogy „a gyakorlat teszi a mestert”.

Amely adottságok és képességek rendszeres edzésben vannak, állandó és intenzív gyakorlással fejlődnek, azok előbb-utóbb átlagon felüli, sőt kimagasló teljesítményt szülnek. Ezt bizonyította már az ókorban a korán árvaságra és szegénységre jutott Démoszthenész is, aki legendás akaraterejével, kitartó gyakorlással nemcsak leküzdötte beszédhibáját, de athéni államférfivá és az ókor egyik legnagyobb szónokává vált.

Az énekhez hangszálak kellenek, amivel minden cigány gyermek rendelkezik, s ha már megvan neki, hát használja is. Sokat énekel, többet, mint a nem cigány, s mire iskolába kerül, már szebben dalol, mint gádzsó társai. A sikerélmény további intenzív gyakorlásra készíteti.

Zenét füttyel, hangutánzással, lábast ütögető fakanállal, bőgrébe vagy vízeskannába való beletutulással és egyéb egyszerű, a legszegényebb konyhában is fellelhető eszközzel elő lehet állítani. Használják e célra, ami van. Különbőféle eszközökkel néhányan összeállnak, és zenekart kreálnak már egészen kicsi korukban. Fejlődik a ritmusérzékük és a hallásuk, vágyódnak igazi hangszerre, amit előbb-utóbb meg is szereznek valahogy, s rokon körben biztosan találnak valakit, aki segíteni-tanítani tudja őket. Sokat gyakorolnak, fejlődik a képességük.

A tánchoz emberi testre van szükség, amivel megintcsak minden cigány gyermek rendelkezik, hát használja, gyakorol, fejlődik a képessége. Aztán rajzolni a porba egy ágacskával is lehet, a fafaragáshoz akad egy kés a házban és így tovább. Azzal foglalatalkodik, ami a rendelkezésére áll.

Gondoljunk csak bele: a magyar és valamennyi más nép legősibb tehetsége az ének-zene-tánc, a képzőművészetek és a ma sportnak nevezett erő-ügyesség. Minden egyéb, amivel ma az intelligenciát mérjük, ezután következett. A cigányság nagy részére önhibáján kívül, több mint kétezer éves történelmi viszontagságai, hányatott élete, a kezdetektől átélt társadalmi kiközösítése miatt még várát az „ezután”.

Az elmondottakból következik, hogy ha a cigány gyermek már két-három éves korában leülhetne otthon a számítógép elé, és játszhatna azzal különféle logikai játékokat, akkor iskolába kerülve akár matematikai „zseni” is lehetne belőle.

Ha a lakásában a polcok könyvektől roskadoznának, s azt látná, hogy szülei és nagytetvérei nap mint nap olvasnak és írnak, neki is lenne elegendő papírja és írószerszáma, akkor ő is sokat „írna”, és „olvasna” előbb képeket, majd szöveget is, minderről sokat kérdezne, beszélne is, majd iskolába lépve már betűismerettel rendelkezne, mint egyre több gádzsó. És így tovább.

Tehát azért vannak – a csecsemőkori beszédtanítási-tanulási problémák mellett – kommunikációs és a formális logikában megjelölhető súlyos hátrányai, mert ebbéli adottságainak és képességeinek fejlesztéséhez családon belül a minimális eszközök (könyv, ceruza, papír) hiányoznak.

Ha meglenne nekik, ezeket is használná ugyanúgy, mint minden egyebet, ami a rendelkezésére áll, s akkor nem lenne „féloldalas” a képességfejlődése, és nem lenne szellemi fogyatékosnak minősítve az átlagos polgári családok gyermekeire kidolgozott tesztek alapján.

Abban az esetben, ha az óvodában és az iskolában többszörös gyakorlási lehetőséget kap a cigány gyermek mindabban, amihez családon belül nincsenek meg a feltételek: viszonylag rövid idő alatt képes ledolgozni hátrányait, felzárkózni társaihoz, akár túl is szárnyalni őket valamely számára új területen. Eddigi személyes tapasztalataim, saját munkám eredményei is (Eger-

farmoson, Megyaszón, Csökmőn, Debrecenben) a hatvanas évektől napjainkig ezt bizonyítják. Az 1980-as években Hosszúpályiban (Arany Erzsébet KFRTKF Debrecen vezetésével) végzett cigánykísérlet – többek között – ugyanerre az eredményre jutott. Az 1995. évi Hajdú-Bihar megyei Roma pedagógiai pályázatra beküldött dolgozatok mindezt ugyancsak visszaigazolják. A többszörös gyakorlási és pedagógiai segítségnyújtási lehetőség biztosítása viszont jelentős mértékben pénzkérdés, extra költségvetési támogatást, avagy anyagiakban is kifejezett pozitív diszkriminációt igényel.

BIOLÓGIAI ÓRÁJUK MÁSKÉNT KETYEG.

Az indiai őshazában két fő étkezésük volt a romáknak: a fürdés-ima utáni és a késő esti. Napközben a munka miatt nem szoktak enni, csak harapni valamit. A kétkezi munka és a vándorlás egyaránt fizikai igénybevételt jelentett. A nem cigányok körében végzett vizsgálatok is kimutatták már, hogy a fizikai dolgozók napi kalóriájuk felét a vacsorával veszik fel. A cigányok napjainkban is főleg fizikai igénybevételnek vannak kitéve, s fő étkezésük a vacsora. Ha van mit és eleget enniük. Ez homlokegyenest ellentétes azzal a polgári követelménnyel, hogy a reggeli legyen királyian bőséges, a vacsora pedig koldusszegény. Még akkor is, ha a gyakorlatban a nem cigányok az ebédet tekintik a fő étkezésnek.

A romák ősi étkezési szokásai napjainkra fellazultak – egyéb hagyományaik forgácsolódásával együtt, amelyekre most nem térünk ki –, de a változások nem lényegiek. Gyakorlatilag akkor esznek, amikor megéheznek, s annyit, amennyi éppen jólesik. Ez már a csecsemőkorból kialakul azzal, hogy a gyermek szükségleteit azonnal kielégítik, nemcsak etetésben, hanem minden más vonatkozásban is. Aztán esetleg óvodába, majd minden bizonnyal iskolába kerül a kis roma, ahol szigorúan megszabott rend szerint eheti meg a kipurciózott ennivalót. Nincs lehetősége sem azonnal, sem pillanatnyi igényének megfelelő mértékben csillapítania éhségét. Kielégületlenségében rendbontóvá válik, képes akár tanóra alatt is elcsenni és majszolni társa tízóraiját, sőt az iskolából is kiszökik olykor, hogy vásároljon vagy más módon szerezzen valami ehetőt-ihatót. Ha pedig a „hivatalos” étkezés alkalmával a felét sem tudja legyűrni annak, amit kapott, nincs módja félretenni, hogy valamivel később fogyassza el, s még meg is róják, amiért pocsékol.

Nagyobb türelemmel és rugalmasabban kellene a többségi társadalom étkezési – és egyéb – szokásaira nevelni őket, hogy oktatásuk is eredményesebb lehessen.

A CSALÁDBAN EGYENRANGÚ EMBER, AZ ISKOLÁBAN „HALLGASS!”

A cigány családban mindenki, tehát a gyermek is mindenkor mindenben részt vesz. Ha ideje és kedve van. Ha nincs, akkor oda se megy, vagy feláll, és elmegy. Ennek részeként magától értetődő, hogy a gyermeknek szabad belebeszélni a felnőttek társalgásába. Próbálja mindezt megtenni az iskolában!

Az óvoda – ha egyáltalán jár óvodába – még nem terem ezirányú feszültséget. A szervezett óvodai foglalkozások lényege ugyanis a kezdeményezés. Az óvodapedagógus valamilyen csoportos foglalkozást kezdeményez, amire a gyerek nincs rákényszerítve, tehát ha nincs kedve hozzá, akkor mással foglalkozik. A belebeszélést is megengedik, illetve tapintatosan „kezelik” az óvodapedagógusok. Nincsenek említésre méltó ütközések, konfliktushelyzetek. A gyermektársak is magától értetődő természetességgel az első pillanattól kezdve befogadják a roma rajkókat, hiszen a gyermeknek eredendően minden gyermek a barátja, legyen az sárga, fekete vagy barna... A felnőttek előítéletei, sőt gyűlölete öli ki belőlük fokozatosan a kölcsönös szeretetet.

Az iskolában már szaporodnak az ütközési pontok. Nem hagyhatja ott kedve szerint a tanórát, s pláne nem mehet haza az iskolából tanítási idő alatt. Azt sem érti, miért nem szólalhat meg (jelentkezés nélkül, magától értetődően, mint a családban), amikor neki fontos közlendője lenne. Miért szólnak rá állandóan, hogy hallgasson, fogja be a száját. A maga módján aztán előbb-utóbb le is vonja a következtetést, hogy neki semmi köze ahhoz, ami a tanórán

történik, amit a többiek csinálnak. Akkor hát nem is törődik vele, foglalkozik valami mással, ha már haza nem mehet. Kialakul benne a társadalmi kirekesztettség tudata, amit számos más impulzus is táplál, s éppen azzal nem foglalkozik, azt nem gyakorolja, amire a legnagyobb szükséges lenne képességei fejlődéséhez és a társadalmi beilleszkedéshez. Felerősödik deviáns magatartása.

AZ ISKOLA INFANTILIZÁLJA A ROMA KAMASZOKAT

Negyedik-ötödik osztályban robbannak a feszültségek, amikor a többség gondtalan, boldog gyermekkorát éli, a cigány viszont már gondokkal teli „kicsinyített felnőtt”. A gyermekből átmenet nélkül fiatal felnőtté váló ember megoldatlan problémát jelent az iskolának.

Éppen azokon az évfolyamokon történik mindez, amelyek a gyermek iskolai eredményessége szempontjából a legkritikusabbak. Erre a problémára rámutatott már Forray R. Katalin és Hegedűs T. András is, akik pszichológiai és pedagógiai szempontból a leginkább figyelemre méltó munkát végezték eddig a cigány gyermekek körében. Az MKM Kisebbségi Főosztályának 1995-ös elemzése pedig úgy fogalmaz, hogy a prepubertás és a pubertás korban az iskola infantilizáló hatást gyakorol a romákra.

Miről is van szó?

A cigánycsaládban a gyermek eszmélése óta mindent együtt csinált és érzett a többiekkel, s most már – tíz-tizenkét éves korában – természetessé válik a számára, hogy saját lábára álljon, s megfelelő anyagi alapot teremtsen a családalapításhoz. Ősi hagyományaikban gyökerezik, hogy korán kötnek házasságot. Egy év múltán általában az első gyermek is megszületik. A saját lábra állást a szülők is elvárják és támogatják. Jobb híján a család mindennapi tevékenységébe kapcsolják be őket.

A tíz-tizenkét éves cigány gyermeknek tehát már felnőtt gondjai vannak. Az foglalkoztatja, hogy miből fog megélni, s majdani vállalkozásához hogyan tud máris induló tőkét gyűjteni, miközben a saját létfenntartását is törekszik biztosítani, vagy legalább a családi jövedelmet kiegészíteni. Az foglalkoztatja, hogy ki lesz a házastársa, amibe még ma is igen jelentős a szülők beleszólása, sokan el is fogadják, s akkor már azt is tudják, hogy ki lesz az majd alig néhány év múlva. Az foglalkoztatja továbbá, hogy hol fog(nak) lakni, amiben a szülők ugyancsak segítenek lehetőségeik szerint, tehát a lakásteremtés kérdései is fontosabbak számukra minden iskolai feladatnál. Mindeközben az iskola továbbra is gyerekként kezeli, „egrecírozza” őket, amit immár képtelenek elviselni.

A problémát súlyosbítja, hogy a cigány szülők másképpen nevelnek önállóságra a családban, mint a pedagógusok az iskolában. A pedagógus azt keresi, hogy mi lehetne az az egy-két irány, életút–variáció, amire a gyermekeknek – a pedagógus által megismert adottságok és képességek alapján – társadalmi, érvényesülési lehetősége nyílik, s ennek megfelelően fejti ki nevelő hatását. Törekedve arra is, hogy elzárja az általa vakvágánynak, felesleges erő- és időpocséklásnak ítélt utakat. A cigány szülő viszont arra törekszik, hogy kisgyermeké minél több lehetőséget ismerjen meg majdani önálló döntéséhez. Ne csak a formálisan, „hivatalosan” felkínált társadalmi, érvényesülési lehetőségeket lássa, hanem minden elképzelhetően azon kívül is. Sőt! Legyen képes a társadalmi lehetőségek ellenére is érvényesülni.

Mindaddig, amíg a cigányok arra vannak kényszerülve, hogy boldoguljanak a társadalom mobilitási rendszere nélkül, avagy annak ellenére is, az iskola, a pedagógus önmagában nem oldhatja fel ezt a feszültséget. A családdal való érdemi együttműködés azonban az eddiginél jobban elősegítheti az iskolás időszak megnyújtását, s ezzel a társadalmi beilleszkedést.